

Αναδιφώντας το χθες (304)

Βιωματικές προσεγγίσεις στην ιστορία και στη φύση του Ρεθύμνου (9)

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Συνεχίζω και σήμερα τους ιστορικούς περιπάτους στο Ρέθυμνο. Πρόκειται για 61 διαφορετικές περιηγήσεις στην ιστορία και στη φύση, τις οποίες έχω σχεδιάσει και εμπνεύσω για ενήλικες και για 15 παλιότερα αλλά και πραγματοποιούμενα μέχρι σήμερα εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά. Όλα έχουν το κοινό χαρακτηριστικό ότι είναι **βιωματικά**. Η δημοσίευσή τους γίνεται τόσο για να τα θυμηθούμε, όσοι πήραμε μέρος σ' αυτά, όσο και με την ελπίδα ότι θα ωθήσουν και θα βοηθήσουν κάποιους αναγνώστες, εκπαιδευτικούς, φιλόσοφους και φυσιολόγους, στις ίδιες ή σε παρόμοιες δράσεις. Οι αναφορές μου είναι κατ' ανάγκη τηλεγραφικές, γι' αυτό και συνοδεύονται από υπόδειξη στο τέλος κατάλληλου βοηθητικού υλικού. Σημειώνω ότι ένα μέρος των ιστορικών περιπάτων μπορεί να προσεγγιστεί αναλυτικότερα μέσω των έντεκα σχετικών βιβλίων που έχω εκδώσει.

43. Ιστορία νοοτροπιών. Αναζητώντας την ιστορία της τροφής και της γεύσης (2). Ιστορικό. Ο περίπατος αυτός αποτελεί συνέχεια του προηγούμενου.

Περίληψη. Ξεκινήσαμε από την Προκουμιά, με τις μνήμες των καφενείων και των εστιατορίων και συνεχίσαμε στη Μεγάλη Αγορά, με το εστιατόριο φαγητού του 1899, το ζαχαροπλαστείο Γρηγοριάδη και τα καταστήματα ειδών διατροφής για τα ρωσικά στρατεύματα. Αναφερθήκαμε στα «βενιζελικά» και «βασιλικά» καφενεία, στο σουβλάκι του Ανδρέα Σπανουδάκη, στην αβαντίνα του μεσοπολεμικού καταστήματος Δρανδάκη καθώς και στην κατοχική πείνα που ακολούθησε. Δεν ξεχάσαμε τα προσφυγικά συσσίτια και τα βαρέλια με τον «χρυσό» του ελαιολάδου, όπως και το φαγητό και τις καλές ψαριές του παλιού λιμανιού. Θυμηθήκαμε την καρβισιά δωρεάν σούπα και τους φορτοεφορτωτές των τροφίμων και μιλήσαμε για τους Ρεθεμνιώτες βιομήχανους της τροφής και τα μεγαλοπακάλια. Στο εστιατόριο Σιμιτζή μιλήσαμε για την επιρροή της μικρασιατικής κουζίνας στη ρεθεμνιώτικη.

Αναφερθήκαμε στα βρώσιμα χόρτα και στη διατροφική παράδοση των απόρων Τουρκορεθμινίων καθώς και στο διαχρονικό πρόβλημα της ύδρευσης. Στον Πλάτανο μιλήσαμε για τα παλιότερα καφενεία, ζαχαροπλαστεία και φούρνους της περιοχής. Δεν λησμονήσαμε την ταβέρνα Δαμανού, ενώ θυμηθήκαμε το τελευταίο αχτάριχο του Ρεθύμνου και τον βιομηχανικό φούρνο Σφηνιά. Στο Λαογραφικό Μουσείο αναζητήσαμε το διαφημιστικό ποίημα του 1740 και τα εκθέματα που συνδέονται με την τροφή και κοντοσταθήκαμε παραδίπλα για να παρακολουθήσουμε την χειροποίητη παραγωγή του φύλλου και του κανταΐριου. Κάναμε επίσης στάσεις στον φούρνο Σπανουδάκη με τα «δεινοσαυράκια» και στα συσσίτια της Κυρίας των Αγγέλων και συνεχίσαμε με στάσεις στους μουσικούς κήπους, στην παλιά χωματερή πίσω από τη Νομαρχία, στις στρατιωτικές κουραμάνες, στους φαρτότοπους και στα παλιότερα εξοχικά κέντρα. Κλείσαμε τον διατροφικό μας περίπατο με αναφορές στις βιομηχανίες της δι-

44. Ιστορία νοοτροπιών. Οι διατροφικές συνήθειες αυτών που έφυγαν κι αυτών που ήρθαν

Ιστορικό. Ο περίπατος πραγματοποιήθηκε στις 7-6-2022 στα πλαίσια του εορτασμού της εκατονταετίας από τη μικρασιατική καταστροφή, ενταγμένος στις «Γιορτές Κρητικής Διατροφής».

Περίληψη. Ξεκινήσαμε από τα εμπορομανάβικα Λαρέντζου και Γιάντζου και κοντοσταθήκαμε στο ζαχαροπλαστείο Νικολαΐδη, μιλώντας και για και το αντίστοιχο του Τσακάλη. Στου Γιαχάκη μιλήσαμε για τα καφενεία που άνοιξαν οι πρόσφυγες, στον Τεκεκέ Μαχαλά ο Τάταλας, ο Καβρός και ο Ζολώτας, στον Πλάτανο ο Μπελάς, ο Μάρκος ο Αρμένιος και ο Πελέκης και στη Λότζια ο Θωμάς. Στο κρεοπωλείο Κάρταλη θυμηθήκαμε κι εκείνα των αδελφών Χάσιου-Παρμαζή και των αδελφών Καργάκη. Στο μαγέΡΙκο Παναγιώτη Σιμιτζή αναφερθήκαμε σ' αυτό και σ' εκείνα του Βασιλή Σιμιτζή, του Μακρή και των αδελφών Μανιάτογλου. Μιλήσαμε για τα εξοχικά κέντρα του Τσακάλη στο Κιουλούμπαση, του Μπουρνόβα στα Περιβόλια και του Χατζηδάκη με τη Σμυρνιά γυναίκα του, του Σκαρβέλη στα Μισίρια και του Μπαλωματά στον Πλατάνα.

ατροφής και στο νερό του Κουμπέ.
Επιβοηθητικό υλικό. Στρατιδάκης Χ., *Η τροφή του Ρεθύμνου*, Ρέθυμνο 2018.

Στάση πραγματοποιήσαμε στη συνέχεια στο φύλλο-κανταΐρι του Γιώργου Χατζηπαράσχου. Αναφερθήκαμε επίσης στα παντοπωλεία, τομέα στον οποίο ευδοκίμησαν οι πρόσφυγες, με πιο γνωστά εκείνα του Δεληγιώργη, των αδελφών Χάσιου, του Συμσίρη και του Μουμτζή στην περιοχή του Πλατάνου και του Αναγνώστου στη Λότζια. Κι ακόμη μιλήσαμε για το υπαίθριο εμπόριο (Ντινιόζος, Χατζημαρκής, Λυρής κ.ά.), για τα καταστήματα πώλησης ξηρών καρπών Κουτρούλη και Σιμιτζή και για τους φορτοεφορτωτές των τροφίμων, έναν τομέα ο οποίος κατακλύστηκε από τους πρόσφυγες, όπως κι εκείνος των επαγγελματιών της θάλασσας.

Επιβοηθητικό υλικό. Στρατιδάκης Χάρης, «Περιήγηση σε διατροφικές συνήθειες εκείνων που έφυγαν κι εκείνων που ήρθαν», *Ρεθεμνιώτικα Νέα*, φ. 6-7-2022.

Προβολή: διατίθεται.

45. Ιστορία νοοτροπιών. Στις κρυφές γωνιές και στα άβυθια του Ρεθύμνου

Ιστορικό. Ο περίπατος πραγματοποιήθηκε στις 12-10-2022 και τον ακολούθησε προβολή στο ξενοδοχείο «Ιδιόιον». Περιλάμβανε γρότες, χώρους θρησκευτικούς, χώρους «ανήθικους», χώρους απαγορευμένους σε γυναίκες ή σε παιδιά κ.ά.

Περίληψη. Ξεκινήσαμε από την πλατεία Νομαρχίας, όπου αναφερθήκαμε στη γρότα της οδού Μαρνιέρου όπως και στην ευρύτερη απαγορευμένη περιοχή του «Πεδίου Άρεως». Κοντοσταθήκαμε στην αφανή κρήνη του Αμπιντίν Μπέη και ξεναγηθήκαμε στη συνοικία Χαράκια και στον καστραμμένο Εικαστικό Παιδότοπο. Στα Χαράκια συναντήσαμε και μιλήσαμε με τον γιο του Λαϊκού Ζωγράφου Τεργιακή και παρακάτω, στην οδό Μελισσηνού λειτούργηθηκε στον σπάνια ανοιχτό Άγιο Νεκτάριο. Μιλήσαμε για το άβυσσο του φρουριακού περιβόλου της Φορτέτζας επί πολλών αιώνων κι είχαμε την ευκαιρία να είμαστε οι τελευταίοι επισκέπτες του αρτοποιείου της οικογένειας Σπανουδάκη, με τα γνωστά κουλούρια-ζωάκια.

Στη γωνία Κατεχάκη και Χεϊμάρρας μας περίμενε για ξενάγηση ο Χάρης Παπαδάκης, συγγραφέας του βιβλίου «Οικοί ανοχής στην πολιτεία της ανοχής», από τον οποίο ακούσαμε πολλά για τις «μπεντενιώτισσες» και τον γύρω απ' αυτές κόσμο, για τα ευαγή ιδρύματα των οδών Καμπίση, Αργυροπούλων και Χειμάρρας και για την ευρύτερη ιστορία της πορνείας στην πόλη. Επισκεφθήκαμε επίσης την Καθολική Εκκλησία, της οποίας πολύ σπάνια οι Ρεθεμνιώτες διαβαίνουν το κατώφλι, που όμως δεν τη βρήκαμε ανοιχτή, και περιηγήθηκαμε στις οδούς Μεσολογγίου, Δαμβέργης και στη γρότα της «Πασαρέλας», σε δρόμους δηλαδή του Castel Vecchio, του πρωτοκύτταρου του Ρεθύμνου κατά τα ύστερα βυζαντινά και τα πρώτα ενετικά χρόνια.

Επιβοηθητικό υλικό. Στρατιδάκης Χάρης, «Μικρές ιστορίες σε απρόσιτες γωνιές 1 και 2», *Ρεθεμνιώτικα Νέα*, φ. 21 και 28-10-2022.

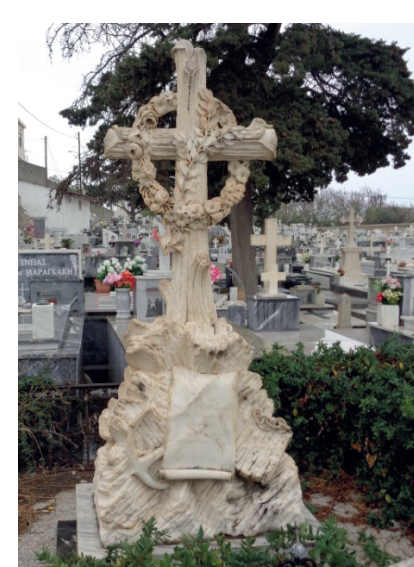
Προβολή: διατίθεται.

46. Ιστορία νοοτροπιών. Ανδρών και γυναικών, αφανών και επιφανών: περιήγηση παλιό κοιμητήριο

Ιστορικό. Ο ασυνήθιστος αυτός περίπατος πραγματοποιήσαμε με τις «Ημέρες Ρεθύμνου» στις 11-10-2023, με δηλώσεις συμμετοχής προκειμένου να εξασφαλιστεί η δυνατότητα κίνησης στον περιορισμένο χώρο.

Περίληψη. Το παλιό κοιμητήριο αποτελεί «ανοιχτό μουσείο» αλλά και τοπόσημο της πόλης. Συζητήσαμε για την ηλικία του, που ξεπερνά τους τρεις αιώνες και γνωρίσαμε την ιστορία της Μονής που είχε προϋπάρξει στον χώρο, το όνομα της οποίας «Παναγία Μεσομπελιτίσσια» ακούγεται ως τοπωνύμιο μέχρι σήμερα. Διαπιστώσαμε ότι το τρίκλιτο καθολικό της έχει αρχίσει ν' αποκαλύπτεται από την αρχαιολογική υπηρεσία με ανασκαφή του δαπέδου του υπάρχοντος ναού. Συνεχίσαμε το περίπατό μας στους τάφους, που, όπως το περιγράφει καλύτερα η λέξη είναι «μνήματα», χώροι μνήμης, από τους οποίους σταθήκαμε κατ' ανάγκη σε ορισμένους, αντιπροσωπευτικούς όσο γίνεται του συνόλου. Επιλέξαμε τάφους με αξιοσημείωτο γλυπτικό διάκοσμο, επιτύμβιες πλάκες, στήλες με γλυπτική επίσηψη και προτομές (Μανουσάκη, Μαρουλιανού, Σαριδάκη, Δερμιτζάκη, Μακρυγιαννάκη κ.ά.).

Κοντοσταθήκαμε επίσης σε τάφους δίπατους, τάφους προσώπων ιστορικού ενδιαφέροντος (Ρώσων αξιωματικών και στρατιωτών, τάφους επιφανών Ρεθεμνιωτών, τάφους συγκινητικά επιγράμματα και τάφους Ρεθεμνιωτών που άξιζαν καλύτερη τύχη από εκείνη που τους επιφυλάχτηκε από τους επιγόνους (γιατρών Ρολόγη και Σαουνατούς). Ήταν ένας περίπατος, στον οποίο η ιστορία συναντήθηκε με τη μνήμη και την τέχνη, σ' έναν τόπο μοναδικής γαλήνης και ηρεμίας.

Επιβοηθητικό υλικό. Στρατιδάκης Χ., «Αντί ευθυμογραφημάτων: Τα κόκαλά μας τα γκρίζα και τα μαύρα...», <https://www.goodnet.gr/news-item/>, Στρατιδάκης Χ., «Ανδρών και γυναικών αφανών και επιφανών: περίπατος μνήμης στο παλιό κοιμητήριο του Ρεθύμνου 1, 2, 3 και 4», *Ρεθεμνιώτικα Νέα*, φ. 13, 20, 27-10-2023 και 2-11-2023.

47. Γυναίκεια Ιστορία. Το Ρέθυμνο των σπουδαίων γυναικών

Ιστορικό. Ο περίπατος πραγματοποιήθηκε για τη ΧΕΝ Ρεθύμνου στις 8-3-2020 και ακολούθησε από προβολή και συζήτηση στο Σπίτι του Πολιτισμού.

Περίληψη. Ξεκινήσαμε από το Λύκειο των Ελληνίδων, που ιδρύθηκε το 1917 με πρόεδρο την Ιουλίττα Πετυχάκη και αργότερα τη Φερενίκη Βαλαρή. Εδώ έδωσαν δι-λέξεις σπουδαίες γυναίκες, μεταξύ των οποίων η Μαρία Χουρδάκη, ιδρυτής της πρώτης σχολής Ψυχολογίας στη χώρα μας. Πρόεδρος διετέλεσε επίσης η Μαρία Χατζηδάκη-Τσιριμονάκη, το «Ρόδον πνευματικών της Ρεθύμνης». Στο παλιό λιμάνι αναφερθήκαμε στην μουσουλμάνη Νουριγιέ-Μαρία Κάντζου-Βλαστού, που έκανε την επανάστασή της συνδεόμενη με τον χριστιανό μετέπειτα σύζυγό της. Στο τέμενος Βαλιδέ Σουλτάνας μιλήσαμε για την δύο φορές βασίλισσά της Ευμενία Βεργίση. Μιλήσαμε επίσης για την Καλλιόπη Γιουλούντα, εθελόντρια αδελφή του Ερμού Στρουτού, που βρήκε τραγικό θάνατο στα Ιωάννινα σε βομβαρδισμό το 1941.

Στη γωνία Τσουδερών και Αρκαδίου αναφερθήκαμε στην κόρη του πρωθυπουργού Εμμανουήλ Τσουδερού που γεννήθηκε εδώ, τη Βιργινία, η οποία διετέλεσε βουλευτής και υφυπουργός εξωτερικών. Αναφερθήκαμε στην Φλωρεντίνη Σκουλούδη-Καλούτση, σημαντικό άνθρωπο της τέχνης, όπως και στη ζωγράφο Λιλή Στεφανάκη-Αντωνιάδη. Σημαντικές για τη συνέχεια της ζωής στο Ρέθυμνο υπήρξαν οι μαίες Σ. Γκουλμπεκιάν, Δ. Σπιδάδη, Ε. Θεοδωράκη και Ε. Σκουλούδη. Συζητήσαμε επίσης για τις καλόγριες της Παναγίας Μεσομπελιτίσσιας, που το 1646 προκειμένου να αποφύγουν την ατίμωση ρίχτηκαν στο κενό από την κορυφή του λόφου του Τιμίου Σταυρού, ο οποίος τότε ακουγόταν ως λόφος του Αγίου Αθανασίου και Φουρκοκέφαλο. Καταλήξαμε στο Σπίτι του Πολιτισμού για προβολή-συζήτηση, λίγες μέρες πριν κλείσουμε στα σπίτια μας, εξαιτίας του κορωνοϊού.

Επιβοηθητικό υλικό. Στρατιδάκης Χάρης, *Ιστορικός περίπατος στο Ρέθυμνο των σπουδαίων γυναικών*, Ρέθυμνο 2020. Το βιβλίο αυτό είχε εκδοθεί με χορηγία της ΧΕΝ Ρεθύμνου και της Ρένας Κουτσαλεδάκη.

Προβολή: διατίθεται.

Πρόταση ανάγνωσης

Ο Γιώργος Α. Φρυγανιάκης δεν αρκείται στο να απολαμβάνει τους κόπους μιας ζωής και να χαίρεται τα παιδιόγγονά του. Το είχε επισφραγίσει αυτό και παλιότερα, ότι δηλαδή έχει να μας προσφέρει πολλά ακόμα, στις 256^{ες} «Αναδιφώσεις» του Μαρτίου 2023, που ήταν εξ ολοκλήρου αφιερωμένες σ' αυτόν (ο ενδιαφερόμενος μπορεί να τις βρει στον διαδικτυακό τόπο που αναφέρεται στο τέλος της σελίδας). Κι επειδή δεν θέλει να υποχρεώνεται σε φορείς και πρόσωπα για την έκδοση των ποιημάτων του, το κάνει ο ίδιος, με άκρα αξιοπρέπεια, σελιδοποιώντας τα και προσφέροντάς τα ηλεκτρονικά. Το νέο του δημιούργημα τιτλοφορείται «Ρεθυμνημιακά» κι έχει τον υπότιτλο «Λόγια μνημείων ή περί μνημείων Ρεθύμνου». Και μόνο από τον τίτλο φαίνεται πόσο ο καλός φίλος παραμένει αθεράπευτα φιλόλογος αλλά και παιδαγωγός, μικρότερων και μεγαλύτερων σε ηλικία, από τα εγγόνια του μέχρι κι εμάς, τους (ι)σώκαίρους του. Θα έχω - πιστεύω - και στο μέλλον την ευκαιρία ν' αναφερθώ στο νέο του βιβλίο, σημειώνω μόνο εδώ ότι δεν αποτελεί έναν απλό σχολιασμό αλλά μια συνολική πρόταση για την προστασία του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος του τόπου. Και σε άλλα με το καλό, Γιώργο. Επαλήθευσε και πάλι το «μία φορά δάσκαλος, για πάντα δάσκαλος»!

